

MAHALLIY BUDJET DAROMADLARINI SHAKLLANTIRISHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI

Sharopov Dilshodjon Raxmatullayevich

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya

Maqolada mahalliy byudjet daromadlarini shakllantirishning ilmiy-nazariy asoslari tahlil qilindi. Mahalliy byudjetlar daromad manbalari tarkibi, ularning huquqiy asoslari hamda byudjetlararo munosabatlar mexanizmi o'rganildi. Mahalliy soliqlar, umumdavlat soliqlaridan ajratmalar va transferlarning daromad bazasidagi o'ri baholandi. 2020-2024-yillar ma'lumotlari asosida mahalliy byudjet daromadlari va xarajatlari dinamikasi ko'rib chiqildi. Hududlar moliyaviy mustaqilligini oshirishda soliq salohiyati va prognozlashtirish jarayonining ahamiyati asoslandi. Mahalliy daromad bazasini kengaytirish, soliq ma'murchiligini takomillashtirish hamda mahallabay tizimi orqali yangi tushum manbalarini aniqlash yo'nalishlari belgilandi.

Kalit so'zlar: mahalliy byudjetlar, daromadlar bazasini kengaytirish, byudjet, rag'batlantirish, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish, mahalliy soliqlar.

Аннотация

В статье проанализированы научно-теоретические основы формирования доходов местных бюджетов. Изучены состав доходных источников местных бюджетов, их правовые основы и механизм межбюджетных отношений. Оценена роль местных налогов, отчислений от общегосударственных налогов и трансфертов в формировании доходной базы. На основе данных за 2020-2024 годы рассмотрена динамика доходов и расходов местных бюджетов. Обосновано значение налогового потенциала и процесса прогнозирования в повышении финансовой самостоятельности регионов. Определены направления расширения доходной базы, совершенствования налогового администрирования и выявления новых источников поступлений через систему махалли.

Ключевые слова: местные бюджеты, расширение доходной базы, бюджет, стимулирование, социально-экономическое развитие, местные налоги.

Abstract

The article analyzes the scientific and theoretical foundations of forming local budget revenues. The structure of revenue sources, their legal framework, and the mechanism of intergovernmental fiscal relations were examined. The role of local taxes, shared national taxes, and transfers in shaping the revenue base was assessed. Based on data for 2020-2024, the dynamics of local budget revenues and expenditures were reviewed. The importance of tax potential and forecasting in strengthening regional financial independence was substantiated. Directions for expanding the revenue base, improving tax administration, and identifying new revenue sources through the mahalla system were defined.

Keywords: local budgets, expanding the revenue base, budget, incentivization, socio-economic development, local taxes.

KIRISH

Globallashuv sharoitida jamiyatning iqtisodiy-ijtimoiy jihatdan rivojlanishi bevosita davlat tomonidan bozor iqtisodiyotini boshqarish yoʻnalishlariga chambarchas bogʻliqdir. Bu jarayonda davlat boshqaruvining muvaffaqiyatli kechishi tanlangan boshqaruv usullari, vositalari, iqtisodiyotning ichki imkoniyatlari va uning oʻziga xos xususiyatlaridan kelib chiqib tanlanishi muhim ahamiyat kasb etadi. Bu esa, oʻz navbatida, iqtisodiyotda yangi moliyaviy munosabatlarni shakllantirishni hamda davlat tomonidan iqtisodiyotni boshqarishning iqtisodiy, maʼmuriy, tashkiliy va ijtimoiy-psixologik usullarini takomillashtirishni taqozo etadi. Iqtisodiy usullarning asosini esa byudjet-soliq siyosati tashkil etadi.

Shuni alohida taʼkidlash joizki, soliq iqtisodiyotni tartibga solishning eng muhim moliyaviy vositasi boʻlib, uning davlat byudjeti daromadlarini shakllantirishdagi oʻrni, tarkibiy tuzilishi, bevosita va bilvosita soliqqa tortish, soliqqa tortish tamoyillari, soliq imtiyozlari tarkibi va ulardan foydalanish darajasi hamda jismoniy va yuridik shaxslar zimmasidagi soliq yuki darajasining turlicha boʻlishi davlatning iqtisodiy tuzumi, iqtisodiy-siyosiy rivojlanish darajasi, ishlab chiqarish va mulkchilik munosabatlari holatining turlicha boʻlishi bilan tavsiflanadi.

Respublikamizda 2020-yilning 1-yanvaridan boshlab Oʻzbekiston Respublikasi Oliy Majlisi va Xalq deputatlari mahalliy kengashlarining byudjet sohasidagi vakolatlarini kengaytirish, byudjet mablagʻlarini taqsimlovchilarning masʼuliyatini yanada oshirish, mahalliy byudjet daromadlarini shakllantirish va mablagʻlaridan foydalanishda mahalliy davlat hokimiyati organlarining erkinligini taʼminlashga qaratilgan yangi byudjet tizimi joriy etildi. Ilk bor “2020-yil uchun Oʻzbekiston Respublikasining Davlat byudjeti toʻgʻrisida”gi Oʻzbekiston Respublikasi Qonuni bilan mahalliy byudjet xarajatlari Xalq deputatlari mahalliy kengashlari tomonidan tasdiqlanishi belgilab qoʻyildi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Xorijiy iqtisodchi olim J. Stiglitz mahalliy moliyaviy resurslarni shakllantirishning nazariy asoslarini fiskal federalizm doirasida tahlil qilgan. Uning fikricha, davlat moliya tizimida daromad manbalarini turli darajadagi hokimiyat organlari oʻrtasida oqilona taqsimlash zarur. Agar vakolatlar va moliyaviy resurslar oʻrtasida nomutanosiblik mavjud boʻlsa, bu hududiy organlarning samarali faoliyat yuritishiga toʻsqinlik qiladi [4].

R. Musgrave davlat moliyasiga oid nazariyalarida byudjet daromadlari taqsimotini “uchlik funksiyasi” (allocation, distribution, stabilization) nuqtai nazardan baholaydi. Unga koʻra, mahalliy byudjetlar resurslarni taqsimlashda va ijtimoiy tengsizlikni yumshatishda muhim ahamiyat kasb etadi. Musgrave fikricha, agar hududlarga oʻz daromadlarini shakllantirish imkoniyati keng berilsa, ular mahalliy ehtiyojlarga mos ravishda samarali iqtisodiy siyosat olib borishi mumkin [5].

Mahalliy byudjet daromadlarini shakllantirish masalasida Sh. Shodmonov va X. Abdukarimov transferlarning oʻrni va ahamiyatini alohida taʼkidlaydilar. Ularning fikricha, davlat byudjeti orqali amalga oshiriladigan moliyaviy yordam, yaʼni turli shakldagi transferlar hududlar moliyaviy imkoniyatlarini tenglashtirish, ijtimoiy-

iqtisodiy rivojlanishdagi tafovutlarni kamaytirishda muhim vosita hisoblanadi [6].

Iqtisodchi olim N.I. Primovanning fikricha, mahalliy byudjet xarajatlari mutanosibli mazkur xarajat turlarini amalga oshirishdagi ustuvorlik qanchalik yuqori yoki quyi ekanligini anglatadi hamda mazkur kategoriyadan mahalliy byudjetlar ijrosini boshqarishda foydalanish maqsadga muvofiqligini ta'kidlab o'tgan [7].

METODOLOGIYA

Tadqiqotda tizimli yondashuv asosida mahalliy byudjet daromadlarini shakllantirish jarayoni o'rganildi. Ilmiy izlanishda iqtisodiy-statistik tahlil, qiyosiy baholash va dinamik qatorlar usullaridan foydalanildi. 2020-2024-yillar bo'yicha davlat va mahalliy byudjet ko'rsatkichlari rasmiy statistik ma'lumotlar asosida qayta ishlanib, ularning o'zgarish tendensiyalari aniqlandi. Daromad manbalari tarkibi tuzilma tahlili yordamida baholandi. Byudjetlararo munosabatlar va transfer mexanizmi amaldagi normativ-huquqiy hujjatlar asosida o'rganildi. Soliq salohiyatini aniqlashda hududiy ko'rsatkichlar va tushum hajmlari o'zaro taqqoslandi. Hisob-kitob natijalari umumlashtirilib, amaliy xulosalar shakllantirildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Umumdavlat pul mablag'larining byudjet bo'g'inlari o'rtasida taqsimlanishining asosini mahalliy byudjet mustaqilligi, ularning davlat tomonidan moliyaviy qo'llab-quvvatlanishi, ular daromadlarining hududiy manbalar hisobiga shakllanishi tamoyillari tashkil etadi.

Ushbu tamoyillardan kelib chiqqan holda mahalliy byudjetning daromadlari o'z daromadlari va boshqariladigan manbalar hisobidagi daromadlardan shakllanadi.

O'z daromadlari yoki birlashtirilgan daromadlar to'liq yoki qat'iy belgilangan ulushda bevosita mahalliy byudjetga tushadigan mablag'lardan iborat. O'z daromadlarining asosini mahalliy soliq va yig'imlar tashkil etadi.

O'zbekiston Respublikasi mahalliy byudjeti tomonidan xarajatlarni amalga oshirish uchun tegishli daromadlarga ega bo'lishi kerak. Shuning uchun mahalliy byudjet daromadlarining shakllanishining amaldagi holati va ushbu jarayondagi daromad manbalarini ko'rib chiqadigan bo'lsak, avvalambor daromadlarning shakllanishiga e'tibor berish lozim.

Shunga muvofiq, mahalliy byudjet daromadlari o'z daromadlari (mahalliy soliq va yig'imlar) va yuqori byudjetdan ajratiladigan ajratmalar (transfer mablag'lari) hisobidan shakllanadi. Mahalliy byudjetning eng birinchi daromad manbai bo'lib mahalliy soliq va yig'imlar hisoblanadi. Bu daromad turlari qonunchilikka asosan mahalliy byudjetga to'liq birlashtirilgan daromad manbai hisoblanadi.

Mahalliy soliq mahalliy byudjet tarkibida birinchi moliyaviy manba sifatida qaralsa ham, bu soliq mahalliy byudjetga birlashtirilgan xarajatlarni moliyalashtirishda yetarli moliyaviy manba bo'la olmaydi.

Byudjet parametrlarini belgilash vaqtida umumdavlat solig'idan ajratmalar belgilanadi. Bu jarayon har yili byudjet parametrlarini tasdiqlash paytida ishlab chiqiladi va Prezident qaroriga muvofiq belgilanadi hamda tasdiqlanadi. Umumdavlat solig'idan ajratmalar ulushi har yili mahalliy byudjetning o'z daromadlarining tushumi

hamda ular tomonidan amalga oshiriladigan xarajatlarning miqdoriga qarab o'zgartirilib boriladi. Umumdavlat solig'ining muhim xususiyati shundaki, respublika byudjetiga tushadigan soliqdan mahalliy byudjetni boshqarib borish uchun ajratma sifatida tushishi mumkin. Agar kelgusi yili mahalliy byudjetning o'z daromad manbalari (solig'i) ko'payib qolsa, umumdavlat solig'idan ajratma berishning hojati qolmaydi.

Respublikada o'tgan yillar davomida soliq ma'murchiligini yanada rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi dasturi ishlab chiqildi. Shu asosda Prezidentimizning 2018-yilning 29-iyundagi "O'zbekiston Respublikasining soliq siyosatini takomillashtirish konsepsiyasi to'g'risida"gi PF-5468-sonli Farmoni¹ qabul qilindi. Ushbu konsepsiyaning eng muhim jihati shundaki, unga muvofiq Harakatlar strategiyasi va unda ko'zda tutilgan respublikada soliq yukini pasaytirish, soliq ma'muriyatchiligini takomillashtirish vazifalarini to'laqonli amalga oshirish maqsadida mamlakatimizda soliq tizimini isloh qilish, ya'ni modernizatsiyalash, konsepsiyani ishlab chiqish va qabul qilish ayni muddao bo'ldi, desak mubolag'a bo'lmaydi.

Umumdavlat va mahalliy soliq yagona mohiyatga ega bo'lib, byudjetga to'lanishi lozim bo'lgan to'lovdir. Shu bilan birga, umumdavlat solig'ining ayrim turlari ham mahalliy byudjetni to'ldirish manbai sifatida mahalliy byudjet ixtiyorida qoldirilishi maqsadga muvofiqdir.

O'zbekiston Respublikasining Byudjet kodeksining 7-moddasida² byudjet tizimining asosiy prinsiplari belgilangan bo'lib, unga muvofiq byudjetni shakllantirishda byudjet tizimi byudjetining balansliligi va o'zaro bog'liqligini ta'minlash shart. Respublika byudjetidan transfer mablag'lari Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahar byudjetiga tasdiqlangan Davlat byudjeti doirasida ajratiladi. Qoraqalpog'iston Respublikasi byudjeti, viloyatlar va Toshkent shahar byudjetidan byudjet subsidiyalari tumanlar va shaharlar byudjetiga tegishli tasdiqlangan byudjet doirasida ajratiladi.

Mahalliy byudjetning bu daromad turining o'ziga xos tomonlari mavjuddir. Yuqori byudjetdan ajratiladigan subvensiya va subsidiyalar boshqa daromad turlaridan farq qilib, bu daromad turlari yil boshida tasdiqlangan reja miqdorida olinadi, ya'ni bu daromad turlariga yil davomida o'zgartirishlar kiritilmaydi.

Mahalliy soliqlarning byudjetga to'liq tushishini tashkil qilish ularning zimmasidagi asosiy vazifa hisoblanadi. Respublikamiz iqtisodiyotida davom etayotgan iqtisodiy islohotlar davrida soliqni iqtisodiy barqarorlikni ta'minlovchi muhim vosita sifatida ularni doimiy isloh qilib borishni talab qiladi. Hozirgi kunda aholi daromadlarining salmoqli hissasi xususiy sektorda shakllanmoqda. Davlat tomonidan bu daromadlarni boshqarish imkoniyatlari cheklangan, bu daromadlarni ma'muriy tarzda davlat xarajatlariga yo'naltirish bozor iqtisodiyoti prinsiplariga ziddir.

Mahalliy davlat hokimiyati organlarining faoliyatiga bevosita bog'liq bo'lgan

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yilning 29-iyun PF-5468-sonli "O'zbekiston Respublikasining soliq siyosatini takomillashtirish konsepsiyasi to'g'risida"gi Farmoni <https://lex.uz/docs/-3802378>

² O'zbekiston Respublikasining Byudjet kodeksi 2014-yil 1-yanvar <https://lex.uz/docs/-2304138#-2304143>

hamda to'liq mahalliy byudjet ixtiyorida qoldiriladigan daromad turlari kengaytirildi. 2020-yildan boshlab barcha davlat maqsadli jamg'armalari va chetdan jalb qilingan tashqi qarz mablag'lari hisobidan amalga oshirilayotgan davlat xarajatlari konsolidatsiyalashgan davlat byudjetida aks ettirilib, byudjet qamrovi va ochiqqligi darajasi kuchaytirildi. Xalqaro standartlarga muvofiq umumiy fiskal balansni hisobini yuritish yo'lga qo'yildi. Chunki mahalliy byudjet barqaror daromad bazalariga ega bo'lsa, ular xizmat qiluvchi mahalliy hududlar doirasida iqtisodiy islohotlarni moliyaviy jihatdan ta'minlashda muammolar bo'lmaydi hamda mavjud muammolar osonlik bilan hal etiladi.

Demak, mahalliy byudjetning daromadlari quyidagilar:

- mahalliy soliq, yig'imlar va bojlar, qonunda ko'zda tutilgan majburiy to'lovlar va soliqsiz tushumlarni mahalliy byudjetga yo'naltirish;
- qonun hujjatlari bilan mustahkamlangan umumdavlat solig'i, yig'imlari va bojlar, bulardan tashqari umumdavlat tushumlari va majburiyatlarini mahalliy byudjetga yo'naltirish;
- davlat pul mablag'lari, mulklari bo'yicha qonunlar asosida huquqlarning mahalliy byudjetga o'tishi;
- yuqori byudjetdan beriladigan transfer, subvensiyalar va subsidiya mablag'lari;
- qaytarib bermaslik sharti bilan xorijiy davlatlardan tushgan pul mablag'lari va qonunlarda taqiqlanmagan boshqa daromadlar hisobiga shakllanadi.

Mahalliy byudjetning daromadlarini mustahkamlash borasida mahalliy hukumatning soliq undirish va soliq bazalarini kengaytirishga bo'lgan qiziqishlarini rag'batlantirishni takomillashtirish zarurdir.

Hududlarning soliq siyosati va salohiyati, avvalo, tegishli pog'onali byudjetga real ravishda yo'naltirish mumkin bo'lgan daromadlarning miqdori nazarda tutiladi.

Belgilangan huquqiy tomondan qaralganda soliq siyosati amaldagi byudjetga undirilishi mumkin bo'lgan soliq va yig'imlarning to'g'ri hisoblanishi hamda byudjetga undirilishi darajasini ham bildiradi.

Umumiy ma'noda esa bu hududlarning rivojlanishining soliq va yig'imlar undirilish imkoniyatlari ko'rsatkichlarini va hududlarning soliqqa tortiladigan resurslarining jami hajmini ifodalaydi. Ko'p hollarda soliq siyosati va salohiyati amaldagi qonunchilikka muvofiq hududlarning soliq daromadlarining mahalliy byudjetga tushiriladigan qismi sifatida ham talqin qilinishi mumkin.

Mamlakatimizda hududiy soliq tizimini iqtisodiy taraqqiyot ehtiyojlariga moslashtirish zarur bo'ladi. Bunda mahalliy byudjet tizimiga oid muammo va masalalarni hal qilish kerak (1-jadval).

1-jadval ma'lumotlariga ko'ra, 2020-yilda respublika byudjeti daromadlari 132 938 mlrd so'mni tashkil etgan bo'lsa, 2024-yilga kelib bu ko'rsatkich 2 barobarga oshib, 270 703 mlrd so'mga yetgan. Mahalliy byudjetlar daromadlari ham o'sish tendensiyasiga ega bo'lib, 2020-yilda 27 702 mlrd so'mdan 2024-yilda 58 060 mlrd so'mgacha o'sib, 2,1 barobarga ko'paygan.

1-jadval.
O‘zbekiston Respublikasi Davlat byudjeti va mahalliy byudjet daromadlari va xarajatlarining tarkibi

Ko‘rsatkichlar	Yillar (mlrd.so‘m)				
	2020	2021	2022	2023	2024
Davlat byudjet daromadlari	132 938	164 799	201 864	231 721	270 703
Davlat byudjeti xarajatlari	144 143	188 257	236 692	281 097	312 921
Respublika byudjeti daromadlari	105 236	129 626	154 473	176 182	212 643
Respublika byudjeti xarajatlari	96 952	122 723	147 905	179 356	238 024
Mahalliy byudjet daromadlari	27 702	35 173	47 390	55 539	58 060
Ulushi, foizda	26,3	27,1	30,7	31,5	27,3
Mahalliy byudjet xarajatlari	47 191	65 534	88 787	101 741	74 897
Ulushi, foizda	48,7	53,4	60,0	56,7	31,5
Yuqori byudjetdan olingan subvensiya (transfert) miqdori	10 171	10 443	14 116	24 281	16 837
Ulushi, foizda	10,5	8,5	9,5	13,5	7,1

Yuqori byudjetdan mahalliy byudjetlarga ajratilgan subvensiyalar (transferlar) hajmi 2020-yilda umumiy byudjet daromadlarining 10,5 foizini tashkil etgan. Bu ko‘rsatkich 2023-yilda eng yuqori darajaga - 13,5 foizga yetgan bo‘lsa, 2024-yilda 7,1 foizgacha kamaygan. Subvensiyalarning miqdori bo‘yicha 2023-yilda eng yuqori daraja - 24 281 mlrd so‘m (2020-yilga nisbatan 2,4 barobar ko‘p) qayd etilgan. Ammo 2024-yilda transferlar hajmi 16 837 mlrd so‘mni tashkil etib, o‘tgan yilga nisbatan 30 foizga kamaygan.

Ushbu holatni viloyatlar mahalliy byudjetlarining xarajatlari oshishi va qoplay olmasligi natijasida ko‘payishi, shuningdek, maqsadli ijtimoiy xarajatlarga ish haqi va nafaqalarni qoplashga sarflanishi bilan izohlashimiz mumkin.

Byudjet tizimida Davlat byudjeti muhim ahamiyat kasb etadi. Davlat byudjeti umumdavlat miqyosidagi tadbirlarni moliyalashtirishda foydalaniladigan qismi bo‘lib, unda byudjetning daromad manbalari, ularning tushumlar miqdori, shuningdek, kalendar yil davomida aniq yo‘nalishlarga sarflanadigan mablag‘lar sarfi nazarda tutiladi.

Shuning uchun davlat byudjetiga asosiy soliqlar daromad qilib biriktirib qo‘yilgan.

Davlat byudjeti daromadlarini shakllantirish holati murakkab jarayon bo‘lib, har doim uning maqbul mexanizmini ishlab chiqish uchun ilmiy va amaliy tadqiqotlar olib boriladi. Bunda yig‘ilgan mablag‘larni quyi byudjet tarmoqlari o‘rtasida taqsimlash muhim o‘rin egallab, uning barcha yo‘nalishlarini tadqiq etish, me‘yoriy bazasini mukammallashtirishga qaratilgan sohalarni belgilash mamlakatda soliq tizimini isloh qilishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Mamlakatimizda amal qiluvchi soliq tizimida soliq turlarini byudjet darajalari o‘rtasida taqsimlash aniq huquqiy asoslarga ega. Har bir soliqning davlat yoki mahalliy

byudjetga yo'naltirilishi qonuniy tartibda belgilab qo'yilgan. Davlat byudjeti daromadlari, asosan, umumdavlat ahamiyatiga ega soliqlar hisobiga shakllantiriladi. Shu bilan birga, mahalliy byudjetlar esa mahalliy soliqlar va yig'imlar hisobiga to'ldiriladi. Ushbu taqsimotning huquqiy bazasi milliy qonunchilik bilan mustahkamlangan.

O'zbekiston Respublikasining 2024-yilning 24-dekabrdagi O'RQ-1011-son "2025-yil uchun O'zbekiston Respublikasining Davlat byudjeti to'g'risida"gi Qonunining¹ 12-moddasiga muvofiq, soliq turlari tumanlar va shaharlar byudjetlariga belgilangan miqdorlarda o'tkaziladi.

Respublikamizda mahalliy byudjet xarajatlarining yetmay qolgan qismi davlat byudjetidan beriladigan mablag'lar va umumdavlat soliqlaridan ajratmalar orqali qoplanadi.

Hududlarning iqtisodiy o'sish ko'rsatkichlarini xarajatlar nuqtai nazaridan ishlab chiqishda foydalanish va mahalliy byudjetlar xarajatlari tarkibini o'z yo'nalishlarida sarflanishi uchun tahlil qilish imkoniyati yaratiladi.

Mahalliy byudjetni yillik rejalashtirish ham muhim ahamiyat kasb etadi. Mahalliy byudjetlarni rejalashtirish kategoriyasiga ko'ra quyidagi bo'g'inlarga ajratish mumkin:

- Davlat byudjetining muhim bo'g'ini;
- Davlatning byudjetlararo tartibga solish obyekti;
- Davlatning mahalliy doiradagi murakkab tizimli moliyaviy rejasi;
- Investitsion fond;
- Mahalliy davlat hokimiyatining moliyaviy asosi;
- Davlatning ijtimoiy-iqtisodiy funksiyalarini amalga oshirishning moliyaviy vositasi;
- Respublika miqyosida pul resurslarini milliy iqtisodiyot manfaatlari nuqtai nazardan taqsimlash vositasi;
- Yangi O'zbekiston sharoitida aholi muammolarini aniqlashning muhim omili;
- Milliy iqtisodiyot doirasida pul mablag'larini bir maromda ta'minlash vositasi;
- Ijtimoiy qo'llab-quvvatlashning asosiy vositasi.

"Mahalliy byudjet daromadlarini prognozlashtirish jarayoni - bu mahalliy byudjetlarning xususiyatlari, birlashtirilgan solikli daromadlar, hududning moliyaviy va soliq salohiyatidan kelib chiqqan holda tegishli muddatga mahalliy byudjetga solikli va boshqa qonuniy manbalarga ega bo'lgan tushumlarning kelib tushishini baholash va aniqlashga qaratilgan iqtisodiy-huquqiy munosabatlardir".

Mahalliy byudjetlarning daromadlarini prognoz qilishda, albatta, hududning moliyaviy imkoniyati va soliq salohiyatidan kelib chiqqan holda unga birlashtirilgan mahalliy soliq va yig'imlar tushumidan kutilayotgan daromadlarni prognoz qilish zarur bo'ladi. Mahalliy byudjetlarni tizimli rejalashtirish orqali mahalliy byudjet daromadlarini to'g'ri prognozlashtirishga imkon beradi.

Mahalliy byudjet daromadlarini mustahkamlash hozirgi byudjet islohotlarining

¹ O'zbekiston Respublikasining 2024-yilning 24-dekabrdagi O'RQ-1011-son "2025-yil uchun O'zbekiston Respublikasining Davlat byudjeti to'g'risida"gi Qonuni <https://lex.uz/uz/docs/-7277618>

asosiy yoʻnalishi hisoblanmoqda. Bu borada aylanmadan olinadigan soliq, mol-mulk soligʻi, yer soligʻi va tabiiy resurslarni soliqqa tortish asosiy rol oʻynaydi. Keyingi samarali manba boʻlib mahallabay tizimi orqali yangi soliq solish obyektlarini aniqlash muhim tizim hisoblanadi.

Davlat byudjetining sezilarli qismini soliqlar tashkil etadi. Shu bilan birga, soliqlarning byudjetga tushishiga koʻra tasnifi umumdavlat va mahalliy soliqlar sifatida ajratilgan boʻlib, mahalliy byudjetlar daromadlarini shakllantirishda mahalliy soliqlarning ulushi nisbatan pastligi muayyan darajada ularning birlashtirilgan daromadlari bilan muvozanatga keltiriladi. Iqtisodiyotning jadal rivojlanayotgan davrida soliqqa tortish tizimi va soliq siyosatining samarali faoliyati iqtisodiy siyosatning mukammal yuritilishiga bevosita bogʻliq boʻlib, real sektordagi iqtisodiy jarayonlarning rivojlanishiga muhim turtki boʻlib xizmat qilishi mumkin.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Mahalliy byudjet daromad bazasini shakllantirish uchun mahallabay tizimi orqali yangi soliq manbalarini aniqlash va undirish mexanizmi orqali erishish mumkin. Bunda mahalliy oʻzini-oʻzi boshqarish organlarining oʻz daromad bazasini rivojlantirish uchun xoʻjalik yurituvchi subyektlar va tadbirkorlik subyektlarining faoliyat turlarini yangicha tizimda rivojlantirish va ragʻbatlantirish zarur boʻladi.

Mahalliy byudjet daromad bazasini shakllantirish va mahalliy byudjet daromadlarini takomillashtirish yuzasidan tadqiqot natijasida yangi tashkil etiladigan soliq tizimi vazifa nuqtai nazardan mahalliy byudjet daromadlarini oshirish va yangi soliq bazalarini takomillashtirishga xizmat qiladi.

Mahalliy byudjet daromad bazasini shakllantirish mahallabay tizimi orqali yangi soliq manbalarini aniqlash va ularni samarali undirish mexanizmi orqali amalga oshirilishi mumkin. Bunda mahalliy oʻzini-oʻzi boshqarish organlari oʻz daromad bazasini kengaytirish maqsadida xoʻjalik yurituvchi va tadbirkorlik subyektlarining faoliyat turlarini yangi tizim asosida rivojlantirish hamda ragʻbatlantirish choralarini koʻrishlari zarur.

Taʼkidlash lozimki, soʻnggi yillarda ushbu sohada bir qator chora-tadbirlar amalga oshirildi. Hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini taʼminlashga qaratilgan ushbu tadbirlarning asosiy maqsadlari quyidagilardan iboratdir:

mahalliy byudjetlarning daromad bazasini kengaytirish va barqarorligini taʼminlash;

soliq siyosatini optimallashtirish orqali biznes muhitini yaxshilash va investitsiyalarni jalb etish;

hududlar oʻrtasidagi iqtisodiy tafovutlarni kamaytirish va ularning raqobatbardoshligini oshirish;

ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish va aholi turmush darajasini yaxshilash; iqtisodiyotning real sektorlariga turtki beruvchi samarali moliyaviy resurslarni taqsimlash;

soliq tushumlarini oshirish orqali davlat xizmatlari sifatini yaxshilash; hududlarda iqtisodiy faollikni ragʻbatlantirish uchun qulay shart-sharoitlar yaratish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 18-yanvar 23-sonli "O'zbekistonda yoshlarga oid davlat siyosatini 2025-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi Qarori <https://lex.uz/docs/-5234746>
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 29-iyun PF-5468-sonli "O'zbekiston Respublikasining soliq siyosatini takomillashtirish konsepsiyasi to'g'risida"gi Farmoni <https://lex.uz/ru/docs/-3802378>
4. Stiglitz J. Economics of the Public Sector. - New York: W.W. Norton, 2000. - 823 p.
5. Musgrave R.A., Musgrave P.B. Public Finance in Theory and Practice. - New York: McGraw-Hill, 1989. - 822 p.
6. Shodmonov Sh.Sh., Abdukarimov X.X. Davlat moliyasi. - Toshkent: «Iqtisodiyot», 2015. - 380 b.
7. Primova N.I. Mahalliy byudjetlar xarajatlari mutanosibligi va boshqaruvdagi ahamiyati. - Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti, 2019. - 215 b.

Marketing

ilmiy, amaliy va ommabop jurnali

Muharrir: Xakimov Ziyodulla Axmadovich
Ingliz tili muharriri: Tursunov Boburjon Ortiqmirzayevich
Rus tili muharriri: Kaxramonov Xurshidjon Shuxrat o'g'li
Musahhih: Karimova Shirin Zoxid qizi
Sahifalovchi va dizaynerlar: Sadikov Shoxrux Shuxratovich
Abidjonov Nodirbek Odijon o'g'li

2026-yil, fevral, 2-son

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar mas'ul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelavermasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga murojaat qilish mumkin. Ilmiy maqola, ommabop maqola, reklama, hikoya va boshqa ilmiy-ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

Elektron pochta: info@marketingjournal.uz
Bot: [@marketinjournalbot](https://t.me/@marketinjournalbot)
Tel.: +998977838464, +998939266610
Jurnalning rasmiy sayti: <https://marketingjournal.uz>

Marketing jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi **Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2024-yil 04-oktabrdagi 332/5 sonli qarori** bilan milliy ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan

"Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnali 2024-yil 15-martdan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan **C-5669517** reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan. **Litsenziya raqami: №240874**

"Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnalining xalqaro darajasi: **9710**. ГОСТ 7.56-2002 "Seriya nashrlarning xalqaro standart raqamlanishi" davlatlaro standartlari talablari. **Berilgan ISSN tartib raqami: 3060-4621**